

УДК 347.6

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.1.35>

СТРОК ДЛЯ ПРИЙНЯТТЯ СПАДЩИНИ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ ТА НАСЛІДКИ ПРОПУСКУ

Гарієвська М.Б.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права і процесу
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова
ORCID: 0000-0002-3115-725X
e-mail: m.hariievaska@gmail.com*

Гарієвська М.Б. Строк для прийняття спадщини: правові аспекти та наслідки пропуску.

У статті досліджуються питання значення строку для прийняття спадщини в Україні, порядок обчислення та наслідки пропуску.

Встановлений чинним законодавством шестимісячний строк для подання заяви про прийняття спадщини є достатнім для здійснення спадкоємцем юридично значущих дій щодо прийняття спадщини. Згідно з цивільним законодавством України, спадкоємець зобов'язаний здійснити активні дії для прийняття спадщини, зокрема подати заяву про її прийняття нотаріусу, якщо він не проживав разом зі спадкодавцем. Пасивна поведінка спадкоємця свідчить не бажання прийняти спадщину і відповідно про відмову від спадщини. У цивільному законодавстві Республіки Польща можна спостерігати протилежний підхід до прийняття чи відмови від спадщини.

Проте на практиці часто зустрічаються ситуації пропуску строку для прийняття спадщини, що може призвести до втрати права на спадщину, та в свою чергу породжує проблемні питання щодо надання додаткового строку для прийняття спадщини.

Законодавством України передбачена можливість надання судом додаткового строку для прийняття спадщини за певних умов. Спадкоємець може подати заяву про прийняття спадщини за письмовою згодою інших спадкоємців, які вже прийняли спадщину. Також суд може визначити додатковий строк для подання заяви, якщо пропуск строку був зумовлений поважними причинами.

На підставі аналізу судової практики розглянуто причини пропуску строку, які були визнані судом поважними. Це обставини, які об'єктивно унеможливили своєчасне подання заяви. Поважними причинами пропуску строку для прийняття спадщини є обставини, які пов'язані з об'єктивними, непереборними та істотними труднощами для спадкоємця у здійсненні цих дій. Вирішення питання про надання додаткового строку для прийняття спадщини залежить від конкретних обставин справи та віднесено до дискреційних повноважень суду, тобто вирішується на власний розсуд суду. Зважаючи на це передбачити всі можливі обставини, які можуть бути визнані поважними, неможливо.

Ключові слова: спадкоємець, спадкодавець, строк для прийняття спадщини, поважні причини, нотаріус, спадкова справа, спадковий реєстр, дискреційні повноваження суду, судовий захист.

Hariievaska M.B. Deadline for acceptance of inheritance: legal aspects and consequences of omission.

The article examines the question of the meaning of the term for accepting inheritance in Ukraine, the calculation procedure and the consequences of omission.

The six-month period established by current legislation for submitting an application for acceptance of inheritance is sufficient for the heir to take legally significant actions regarding acceptance of inheritance. According to the civil legislation of Ukraine, the heir is obliged to take active actions to accept the inheritance, in particular, to submit an application for its acceptance to a notary, if he did not live with the testator. The passive behavior of the heir indicates a lack of desire to accept the inheritance and, accordingly, a rejection of the inheritance. In the civil legislation of the Republic of Poland, one can observe the opposite approach to acceptance or rejection of inheritance.

However, in practice, there are often situations of missing the deadline for accepting the inheritance, which can lead to the loss of the right to inheritance, and in turn, raises problematic issues regarding the granting of an additional deadline for accepting the inheritance.

The legislation of Ukraine provides for the possibility of the court granting an additional term for accepting the inheritance under certain conditions. The heir may submit an application for acceptance of the inheritance with the written consent of other heirs who have already accepted the inheritance. Also, the court can determine an additional deadline for submitting an application, if the deadline was missed due to valid reasons.

Based on the analysis of judicial practice, the reasons for missing the deadline, which were recognized by the court as valid, were considered. These are the circumstances that objectively made it impossible to submit the application in a timely manner. Circumstances related to objective, insurmountable and significant difficulties for the heir in carrying out these actions are important reasons for missing the deadline for accepting the inheritance. The resolution of the issue of granting an additional term for acceptance of the inheritance depends on the specific circumstances of the case and belongs to the discretionary powers of the court, that is, it is decided at the sole discretion of the court. With this in mind, it is impossible to predict all possible circumstances that may be considered relevant.

Key words: heir, testator, term for acceptance of inheritance, valid reasons, notary, inheritance case, inheritance register, discretionary powers of the court, judicial protection.

Постановка проблеми. Прийняття спадщини є важливим етапом у процесі спадкування, який регулюється законодавством України. Відповідно до чинного законодавства, спадкоємці мають обмежений строк для подання заяви про прийняття спадщини. Пропуск цього строку може призвести до втрати права на спадщину. Проблема пропуску строку для прийняття спадщини є актуальною, оскільки вона стосується значної кількості громадян, які можуть втратити своє право на спадщину через необізнаність або інші об'єктивні причини.

Метою дослідження є висвітлення правил обчислення строку для прийняття спадщини. У статті здійснено аналіз судової практики щодо визначення поважних причин пропуску строку для прийняття спадщини та правових наслідків пропуску строку для прийняття спадщини, а також виявлення можливих шляхів захисту прав спадкоємців у таких ситуаціях.

Стан опрацювання проблематики. Науково-теоретичною основою для дослідження проблематики строку прийняття спадщини та правових наслідків його пропуску стали праці таких науковців, як: А.В. Гончарова, О.Є. Кухарев, О.П. Печений, В.В. Рец, М.П. Юніна. Актуальність обраної теми дослідження зумовлюється тим, що існує низка невирішених питань, пов'язаних із здійсненням права на спадкування. Зокрема, відсутній єдиний підхід до розуміння правил обчислення строку для прийняття спадщини; правової природи прийняття спадщини та відмови від спадщини; чимало проблемних моментів виникає у застосуванні законодавчого положення щодо поважності причин пропуску строку для прийняття спадщини.

Виклад основного матеріалу. Для прийняття спадщини встановлюється строк у шість місяців, який починається з часу відкриття спадщини. Якщо виникнення у особи права на спадкування залежить від неприйняття спадщини або відмови від її прийняття іншими спадкоємцями, строк для прийняття нею спадщини встановлюється у три місяці з моменту неприйняття іншими спадкоємцями спадщини або відмови від її прийняття (стаття 1270 ЦК України).

Питання початку перебігу строку для прийняття спадщини є дискусійним у правовій доктрині, і з цього приводу існують дві основні позиції.

Прихильники першої позиції вважають, що строк для прийняття спадщини обчислюється з дня смерті спадкодавця або з дня, коли він оголошується померлим, відповідно до ст. 1270 ЦК. Тобто день смерті особи вважається першим днем такого строку [1, с. 91]. Окремі вчені вказують, що текстуальне закріплення у ч. 1 ст. 1270 ЦК початку перебігу строку для прийняття спадщини пов'язане саме з часом її відкриття. Тому спадкоємець може прийняти спадщину шляхом подання відповідної заяви нотаріусу або посадовій особі відповідного органу місцевого самоврядування як упродовж шести місяців з часу відкриття спадщини, так і безпосередньо в день смерті спадкодавця [2, с. 224].

Інші вчені стверджують, що початок перебігу строку для прийняття спадщини має визначатися за загальним положенням ст. 253 ЦК, тобто, з наступного дня після відповідної календарної дати

або події, з якою пов'язаний його початок. Таким чином, першим днем строку для прийняття спадщини є наступний після смерті спадкодавця день [3, с. 253].

Частина друга статті 1220 ЦК України часом відкриття спадщини визначає день смерті особи.

Аналіз вказаних норм свідчить, що:

строк як часова категорія характеризується не тільки початковим, а й кінцевим моментом;

для правильного обчислення різних видів строків важливо визначити початок їх перебігу. Перебіг строку починається з наступного дня після відповідної календарної дати або події, з якою пов'язаний його початок. Тобто день, коли відбувся момент початку перебігу строку, не враховується при його обчисленні.;

положення статті 253 ЦК України застосовуються також до інших випадків визначення початку перебігу строків. Колегія суддів, враховуючи принцип розумності, зазначає, що в окремих положеннях ЦК міститься правило про визначення перебігу строку «від дня» чи «з часу», а не «від наступного дня». Такий підхід законодавець використовує для економії нормативного матеріалу, але він не змінює загального правила, передбаченого в статті 253 ЦК України. Тому початок перебігу строку для прийняття спадщини починається з наступного дня після відповідної календарної дати, тобто строк для прийняття спадщини обчислюється з наступного дня після дня смерті особи або оголошення її померлою.;

при визначенні кінцевого дня строку слід урахувати, що правила частини п'ятої статті 254 ЦК України поширюються на будь-які сфери цивільно-правового регулювання і стосуються будь-яких суб'єктів цивільних правовідносин. Тому коли останній день строку припадає на вихідний, святковий або інший неробочий день, що визначений відповідно до закону у місці вчинення певної дії, днем закінчення строку є перший за ним робочий день [4].

Така правова позиція КЦС ВС є цілком логічною та вирішує численні питання щодо визначення початку перебігу, а відповідно і завершення строку на прийняття спадщини.

Якщо спадкоємець протягом строку, встановленого статтею 1270 цього Кодексу, не подав заяву про прийняття спадщини, він вважається таким, що не прийняв її. За письмовою згодою спадкоємців, які прийняли спадщину, спадкоємець, який пропустив строк для прийняття спадщини, може подати заяву про прийняття спадщини нотаріусу або в сільських населених пунктах – уповноважений на це посадовій особі відповідного органу місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини. За позовом спадкоємця, який пропустив строк для прийняття спадщини з поважної причини, суд може визначити йому додатковий строк, достатній для подання ним заяви про прийняття спадщини (стаття 1272 ЦК України).

Відповідно до цивільного законодавства України спадкоємець повинен вчинити активні дії щодо прийняття спадщини, тобто подати заяву про прийняття спадщини нотаріусу, якщо особа не проживала із спадкодавцем. Не вчинення дій щодо прийняття спадщини свідчать про не бажання набути у власність майно, і відповідно про відмову від спадщини.

Протилежний підхід щодо прийняття чи відмови від спадщини можемо прослідкувати у цивільному законодавстві Республіки Польща. Приймаючи рішення про спадщину відповідно до Цивільного кодексу Республіки Польща, спадкоємець може: прийняти спадщину безпосередньо, тобто без обмеження відповідальності за боргами, або прийняти спадщину обмежуючи свою відповідальність за боргами спадщини вартістю отриманої спадщини, або відмовитися від спадщини.

Особа може відмовитися від спадщини шляхом: подання заяви нотаріусу, або відкриття провадження в районному суді, або подання заяви до районного суду, де відкрито провадження у справі про спадщину, якщо таке провадження вже відкрито.

Неподання будь-якої заяви у встановлений строк прирівнюється до прийняття спадщини без обмеження відповідальності за боргами. Теоретично це остаточна ситуація, але можна подати заяву на продовження терміну подання заяви.

Для початку слід зазначити, що відновлення строку відмови від спадщини доступне не всім. Законодавець має на меті створити можливість захисту людей, які не зі своєї вини опинилися у невігідному становищі. Це означає, що в жодному разі заява не буде задоволена через недбалість. Тому інститут відновлення строку як виняток із правила.

Арт. 1019 § 1 та § 2 Цивільного кодексу Республіки Польща передбачає, що якщо заяву про прийняття або відмову від спадщини було зроблено під впливом помилки чи погрози, застосовуються положення про недоліки заповіту. При цьому спадкоємець повинен заявити про те, чи приймає він

спадщину чи відмовляється від неї. Спадкоємець, який через помилку чи погрозу не подав декларацію вчасно, може у такий спосіб уникнути правових наслідків недотримання строку [5].

Аналізуючи зміст зазначеного положення, слід звернути увагу на підстави, що дозволяють подати заяву про продовження строку для подання заяви про відмову від спадщини. Кодекс розрізняє: помилка - найчастіше це буде необізнаність про стан спадщини. Важливо, що помилка має бути суттєвою, тобто виправдовувати припущення, що спадкоємець, не діючи під її впливом, не зробив би заяви конкретного змісту. Погроза - в цьому випадку слід пам'ятати, що погроза має бути протиправною і має бути доведено, що вона викликала обґрунтовані побоювання щодо її реалізації.

В усіх інших випадках продовження строку є неможливим. На нашу думку це цілком виправданий підхід, який стимулює спадкоємців вчиняти активні дії щодо прийняття або відмови від спадщини та суттєво зменшив навантаження на судову систему України.

Строк на прийняття спадщини по своїй сутності є присічним (статті 1270, 1272 ЦК), оскільки його сплив призводить до того, що спадкоємець вважається таким, який не прийняв спадщину. Тобто закінчення строку позбавляє права на прийняття спадщини. Проте в законі, вочевидь з урахуванням сутності права на прийняття спадщини як майнового, передбачена можливість: за згодою самих спадкоємців, що прийняли спадщину, подати заяву про прийняття спадщини (частина друга статті 1272 ЦК України); для спадкоємця звернутися з позовною вимогою та за наявності поважної причини суд визначає додатковий строк на прийняття спадщини (частина третя статті 1272 ЦК України) [6].

Для визначення судом додаткового строку для подання заяви необхідно мати поважні причини, які об'єктивно унеможливили вчинення дій щодо прийняття спадщини. Ці причини повинні існувати незалежно від особистих уявлень спадкоємця чи його сприйняття певних фактів. Шестимісячний строк, встановлений законом, є достатнім для здійснення спадкоємцем юридично значущих дій щодо прийняття спадщини. Тому причини, що об'єктивно унеможливили вчинення таких дій, повинні існувати протягом усього строку або його значної частини, щоб спадкоємець не мав можливості реалізувати своє право на прийняття спадщини протягом решти строку.

Поважними причинами пропуску строку для прийняття спадщини є причини, які пов'язані з об'єктивними, непереборними, істотними труднощами для спадкоємця на вчинення цих дій. Однак передбачити всі обставини, які визнавались поважними, в жодному разі неможливо.

Правила частини третьої статті 1272 ЦК України про надання додаткового строку для подання заяви про прийняття спадщини можуть бути застосовані, якщо: 1) у спадкоємця були перешкоди для подання такої заяви; 2) ці обставини визнані судом поважними.

При визначенні поважності причин пропуску строку для прийняття спадщини суд наділяється дискреційними повноваженнями щодо вирішення даного питання. Лише досліджуючи й оцінюючи обставини конкретної справи, що підлягає вирішенню, ми можемо сказати, чи є тут «поважні причини».

Дискреційні повноваження полягають у тому, що рішення, прийняте з використанням розсуду, завжди ухвалюється в умовах невизначеності правової ситуації: відсутності або нечіткості норм права чи невизначеності обставин справи. Це обумовлює можливість прийняття різних за змістом рішень у рамках закону. Забезпечення єдності судової практики матиме позитивні наслідки – зменшення кількості звернень до суду та оскаржень судових рішень.

Оцінка поважності причин пропуску строку звернення із заявою про прийняття спадщини повинна стосуватися періоду від моменту відкриття спадщини й до спливу шестимісячного строку, встановленого законом для її прийняття. Саме протягом цього періоду мають існувати об'єктивні та істотні перешкоди для прийняття спадщини. Інші періоди досліджуються, якщо ці перешкоди почали існувати протягом шестимісячного строку та тривали до моменту звернення до нотаріуса або до суду.

Визначаючи спадкоємцеві додатковий строк для подачі заяви про прийняття спадщини, суд не повинен вирішувати питання про визнання за ним права на спадщину. Спадкоємець після визначення йому додаткового строку для прийняття спадщини має право прийняти спадщину в порядку, встановленому ст. 1269 ЦК, і придбати право на спадщину відповідно до ч. 5 ст. 1268, статей 1296–1299 ЦК. Дозвіл судом спору про визнання права власності в порядку спадкування може відбуватися тільки після прийняття спадщини [7, с. 51].

Надання додаткового строку для прийняття спадщини належить до юрисдикції судів, і відповідно дане питання може бути вирішено виключно судом, нотаріус не наділений повноваженнями щодо відкриття спадкової справи у випадку пропуску строку для прийняття спадщини.

Так, у Постанові КЦС ВС вказано, що залучаючи до участі у справі правонаступника Особа_1 – Особа_5, суди попередніх інстанцій не звернули уваги на те, що позивачка у цій справі померла, строк для прийняття спадщини відповідно до статті 1270 ЦК України, який є присічним, закінчився 16 червня 2022 року. У свою чергу Особа_7 із заявою про прийняття спадщини звернулася 23 червня 2022 року, що свідчить про пропуск нею строку для прийняття спадщини.

Факт відкриття спадкової справи нотаріусом, не може свідчити про прийняття Особа_5 спадщини, оскільки повноваження щодо поновлення строку на прийняття спадщини надані виключно суду у відповідності із частиною третьою статті 1272 ЦК України [8].

На підставі аналізу судової практики було виділено причини, які визнавались судами поважними та відповідно судом визначався додатковий строк для прийняття спадщини. Проте визнання певної обставини поважною в кожній конкретній ситуації буде визначатись судом із врахування конкретних обставин справи. Наведемо деякі обставини, які бу визнані судом поважними:

1. Тривала хвороба спадкоємця або гостре раптове захворювання такої особи з врахуванням усіх інших обставин справи може у сукупності доводити існування об'єктивних та істотних перешкод для своєчасного звернення із заявою про прийняття спадщини.

Факт перебування на лікуванні в закладі охорони здоров'я не у всіх випадках може вважатися безумовною підставою для визначення додаткового строку. Важливими у цьому аспекті є необхідність врахування тривалості стаціонарного чи амбулаторного лікування, характеру захворювання, стану хворого тощо [9].

2. Такі обставини, як тяжкий стресовий стан, спричинений втратою матері у 18-річному віці, необхідність отримання свідоцтва про смерть спадкодавця з апостилом та незначний проміжок пропуску строку для подання заяви про прийняття спадщини (менше двох місяців), є достатніми правовими підставами для визначення спадкоємцю додаткового строку для прийняття спадщини [10].

3. Виявлення нотаріусом розбіжностей між заявленими спадкоємцем правами та наданими документами після відкриття спадкової справи є об'єктивною обставиною, що не залежала від спадкоємця, і є поважною причиною для продовження строку для подання заяви про прийняття спадщини [11].

4. Народження дитини, необхідність догляду за новонародженою дитиною, наявність хвороби та перебування на лікуванні відносяться і завжди відносились до поважних причин. Дана обставина в поєднанні з тим, що дитина на час закінчення строку про прийняття спадщини ще була у такому віці, коли не могла бути залишена матір'ю одна чи на когось із членів сім'ї також відносяться до поважних причин пропуску строку для прийняття спадщини [12].

Висновки. Пропуск строку для прийняття спадщини може мати серйозні наслідки для спадкоємців, включаючи втрату права на спадщину. Законодавство України передбачає можливість надання додаткового строку для прийняття спадщини за певних умов, що дозволяє спадкоємцям зберегти своє право на спадщину, якщо пропуск строку був зумовлений поважними причинами. Проте судова практика показує, що суди відносять до поважних причин ті чи інші життєві ситуації залежно від конкретних обставин справи. Тому визначення критеріїв, за якими суди визнають причини пропуску строку поважними є не можливим. Проблематика правових наслідків пропуску строку для прийняття спадщини потребує подальших досліджень, що дозволить розробити більш ефективні механізми для захисту прав спадкоємців та вдосконалення законодавства, зокрема вбачаємо за доцільне більш глибоке дослідження правового регулювання в інших країнах з метою імплементації у цивільне законодавство України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Юніна М.П., Рец В.В. Порядок обчислення та застосування строків здійснення спадкових прав. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 3. С. 89–92.
2. Кухарев О.Є. Актуальні аспекти здійснення спадкоємцями права на прийняття спадщини в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. Вип. 11. С. 222–225. URL: http://lsej.org.ua/11_2022/50.pdf.
3. Печений О.П. Спадкове право. Харків: Фактор, 2012. 368 с.
4. Постанова КЦС ВС у справі № 554/4741/19 від 16 червня 2021 року URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97903488> (дата звернення: 05.07.2024 р.).

5. Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19640160093> (дата звернення: 05.06.2024 р.).
6. Постанова КЦС ВС у справі № 676/47/21 від 25 січня 2023 року URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/108654283> (дата звернення: 05.07.2024 р.) .
7. Гончарова А.В. Судовий порядок встановлення прав на спадкування та їх позбавлення. *Право і суспільство*. 2021. № 1. С. 47–52.
8. Постанова КЦС ВС у справі № 175/1404/19 від 21 червня 2023 року URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/111742590> (дата звернення: 05.07.2024 р.).
9. Постанова КЦС ВС у справі № 359/8547/20 від 18 квітня 2023 року URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/110427973> (дата звернення: 05.07.2024 р.).
10. Постанова КЦС ВС у справі № 758/13293/18 від 16 серпня 2023 року URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/112967200> (дата звернення: 05.07.2024 р.).
11. Постанова КЦС ВС у справі № 489/5656/20 від 20 липня 2020 року URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/105372011> (дата звернення: 05.07.2024 р.).
12. Постанова КЦС ВС у справі № 314/2550/17 від 13 березня 2023 року URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/109547328> (дата звернення: 05.07.2024 р.).